

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar

Nyelvtudományi Doktori Iskola
Elméleti Nyelvészet Program
Vezető: dr. Ivaskó Livia

Marczenkoné Kondacs Flóra

A hát, az ízé és az ugye diskurzusjelölők jelentéseinek ábrázolása
a kibővített Natural Semantic Metalanguage modellben

TÉZISEK

Témavezető: dr. habil. Schirm Anita
egyetemi docens

Szeged
2023

1. Az értekezés témája, célkitűzése és felépítése

Napjainkban a diskurzusjelölők vizsgálata igen népszerű. A diskurzusjelölő tradíció képviselői (pl. Deborah Schiffrin, Bruce Fraser) a 20. század végétől kezdtek el foglalkozni a nyelvészet ezen területével. Számos monográfia, cikk és disszertáció született ezzel a lánzsahegy-diszciplínával (Hansen 2006: 29, Furkó 2011: 37) kapcsolatosan az utóbbi évtizedekben. Azért tartom érdekesnek ezt a területet, mert a diskurzusjelölők kutatása kapcsán felmerülnek olyan elméleti kérdések, amelyek már régóta foglalkoztatják a nyelvészeket. Ilyen például a szemantika és pragmatika elválasztásának kérdése (Morris 1938, Bar-Hillel 1954, Gazdar 1979, Leech 1983). A jelölők vizsgálata napjainkban szétszálazódik, a hazai diskurzusjelölő-szakirodalomban nincs jelenleg egy olyan komplex eszköz, egy jelentésmodell, amely maradéktalanul kezelni tudná a diskurzusjelölők multifunkcionalitását és kontextusfüggőségét (Furkó 2011).

Disszertációmban a diskurzusjelölők jelentésének kérdéskörével foglalkozom. Elsődleges célom, hogy a Natural Semantic Metalanguage (NSM) modell kiegészítésével egy olyan elemzési rendszert, egy saját jelentésmodellt alkossak meg, amely a diskurzusjelölők jelentést kezelni tudja.

További célom bizonyítani, hogy a disszertációban használt, kiegészített NSM keret segít a jelölők funkcióinak elkülönítésében. Az elemek szerepköröit a saját gyűjtésű, gyermek- és felnőtt nyelvi diskurzusokat tartalmazó korpuszaimban, illetve a MONYEK adatbázisban (Mátyus–Orosz 2014) vizsgálom meg, mindkét korosztály nyelvi adatait alapul véve.

A disszertációmban tehát a három leggyakoribb diskurzusjelölőnek, a *hátnak*, az *izének* és az *ugyénak* két-két jellemző szerepkörét elemzem. Az óvodások hanganyagaiban vizsgálom meg a *hátnak* a hezitáló és az általános válaszelölő, az *izének* a szóhelyettesítő és a töltelkészoi funkcióit, míg az *ugyénak* az evidenciajelölő és a kérdésben megnyugtató, megerősítést váró szerepköröit az interjúztatók diskurzusaiban elemzem. A funkciók pontos beazonosítása után az NSM modellhez kapcsolódó egyéb (pl. kontextuális, strukturális) jellemzőket mutatom be, illetve olyan tulajdonságokkal (pl. prozódia, nem verbális jelzések) egészítem ki még a keretet, melyek segíthetnek a jelentések közti kapcsolatok feltárásában. Az egyéb, modellhez szorosan kapcsolódó jellemzők bemutatása után az NSM nyelvtani készlete segítségével felírom az elemek állandó szemantikai jelentését és speciális megjelenéseiket (Wierzbicka 1976, 1988), illetve a jelentésmodellemben is összehasonlítom

a jelölők funkciópárjait. Végezetül a számszerűsített adatokkal rendelkező prozódia segítségével gépi tanulási kísérleteket mutatok be, melyek célja vázolni, hogy a prozódiai jegyek felhasználásával több algoritmus képes megkülönböztetni a diskurzusjelölők egyes funkcióit.

2. A kiinduló kutatási kérdések és hipotézisek

A diskurzusjelölőknek számos funkciója megjelenik a beszélők nyelvhasználatában, jelentéseik kontextusonként eltérőek. A disszertációmban a következő kutatási kérdések merülnek fel: vajon van-e a diskurzusjelölőkbe kódolt állandó szemantikai jelentés? Van-e kontextuálisan beleértett jelentés? Létezik-e egy bizonyos közös jelentésrész az elemek között? Vannak-e olyan strukturális jellemzők (pl. pozíció), melyek által leírhatóvá válnak a diskurzusokban megjelenő különböző funkciók? Az NSM modellben felírt jellemzők (pl. prozódia) bizonyíthatóan segítenek-e egy-egy jelölő funkciójának beazonosításakor?

Kutatásom hipotézisei a következők:

- (1) Úgy vélem, hogy minden diskurzusjelölő rendelkezik egy bizonyos alulspecifikált, állandó szemantikai jelentéssel, amely mint közös jelentéselem, minden jelölő használatában jelen van, és az NSM modell segítségével felírhatóvá is válik, ahogyan a kontextusokban megjelenő különböző funkciói, vagyis speciális esetei is.
- (2) Feltételezem, hogy összefüggés van a jelölők diskurzusokban megjelenő szerepkörei és egyéb jellemzőik (kontextuális, strukturális, környezeti) között, melyek akár segítenek egy-egy jelölő funkciójának beazonosításakor.
- (3) Feltételezem továbbá azt is, hogy a kibővített NSM modell segítségével létre tudok hozni egy olyan jelentésmo­dellt, mely alkalmazható a jelölők multifunkcionalitásának és kontextusfüggőségének kezelésére.

3. A Natural Semantic Metalanguage modell és a diskurzusjelölők kapcsolata

A Natural Semantic Metalanguage (NSM) modellt Anna Wierzbicka (1972) alkotta meg. A modell alap­gondolata, hogy az összetett jelentéseket egyszerűbb elemek alapján fel lehet írni, vagyis egy szemantikailag összetett szó jelentésének megadásához egy olyan parafrázist használ, amely az eredetihez képest egyszerűbben és könnyebben érthető szavakból áll össze. Ezt az elemzési módszert reduk­tív parafrázisnak, míg az elemzés által kapott terméket explikációnak hívja a keret. A reduk­tív parafrázis csak a nyelv egyszerű

szavait tartalmazhatja. Angol nyelvre eddig összesen 65 elemből álló primitívumkészletet tártak fel (Goddard–Wierzbicka 2014). A primitívumoknak bizonyos kombinatorikus tulajdonságaik vannak az általuk képviselt fogalmaknak köszönhetően. Ha a mini-nyelvtan alapja egy predikátum, akkor az valenciaopciókkal rendelkezik, vagyis a további argumentumok azonosítják vagy kiegészítik a helyzet azon aspektusait, amelyeket a predikátum természete jelent. A jelentések elemzésének módszere feltételezi, hogy minden nyelvnek van egy redukálhatatlan szemantikai magja, mely nyelvszerű felépítést feltételez, vagyis bizonyos elvekből és kifejezésekből áll, amelyek szabályozzák a lexikai elemek kombinálását, így a szemantikai primitívumaik és a kombinációs elvek egyfajta mini-nyelvtant alkothatnak.

A diskurzusjelölőkre áttérve: a Natural Semantic Metalanguage lexikális szemantikai keretben feltételeznek egy bizonyos magjelentést (core meaning) vagy állandó jelentést (invariant meaning) (Travis 2006: 224) a jelölőknek, melynek jelentéselemei ugyanazt a jelentést hordozzák az összes kontextuson keresztül. A diskurzusjelölőket poliszém elemeknek tekintik (Fischer 2000, 2006, Travis 2006), hiszen kettő vagy több jelentést is felmutatnak, melyek mindegyike tartalmaz legalább egy jelentéskomponenst, azaz egy specifikus jelentéselemet, egy szemantikai magot (semantic core). Ezek azok a jelentéselemek, melyek az összes kontextusban közös jelentésszárral (shared meaning) jelennek meg. A jelölők kommunikatív funkcióinak megjelenései tehát a kontextuális jelentések által lehetségesek. Az általam vizsgált három diskurzusjelölőnek is megállapították a magjelentéseit. Schirm (2011: 195) kutatásában a *hát* állandó jelentésének a bizonytalanság kifejezését fogalmazza meg, amely az időnyerés és a hezitáció szándékával is összefügg. Az *izé* jelölő magjelentése a szóhelyettesítő funkció, vagyis amikor a mentális lexikonban megtalálható elemhez vezető út során valamilyen probléma lép fel (Fabulya 2007). Az *izé*nek két típusa van: a szókereső és a szópótló *izé*. A szókereső *izé* esetén a probléma az, hogy nem sikerül a célszó elérése az adott pillanatban, azonban a beszélő a célszót később elő tudja hívni a mentális lexikonjából. A szópótló *izé*nél ezzel szemben teljesen hiányzik a keresett szó a beszélő mentális lexikonjából, ezért ezt a beszélő nem is tudja előhívni. Az *ugye* jelölő állandó szemantikai jelentése a magyarázatadás (Abuczki 2015). Használat közben kifogás megadása vagy magyarázat valósul meg, amellyel a beszélő nyilvánvaló tartalmat közöl. Használata a beszélő megnyilatkozásának tartalmát, érveit támasztja alá.

Travis (2006) az NSM modellhez (Wierzbicka 1988, Goddard 2000) a diskurzusjelölők vizsgálata kapcsán hozzákapcsol további jellemzőket, melyek: a környezet,

ahol a jelölő megjelenik, az általuk betöltött funkciók, illetve a hordozott jelentés(ek). A megjelenés környezete arra a strukturális pozícióra utal, ahol a jelölő megtalálható. A disszertációmban ez a fordulókonstruktív egység elején, közepén vagy végén lévő pozíció. Figyelembe veszem továbbá az elemek prozódiaját, vagyis „az idő, a frekvencia és az intenzitás folyamatváltozását” (Markó 2015: 18). Nem a Travis-féle intonációs kontúr jellemzőit elemzem, hanem az időtartamot, az alapfrekvenciát, a hangközt és a szünetek hiányát vagy meglétét vizsgálom. A frekvencia az általunk érzékelt hangmagasság (Veit 1977). A szünet (Bóna et al. 2014, Levelt 1989) alatt két tartalmas szó közti részt (néma), vagy gyakran két néma szünet közti részt (kitöltött) értünk. Az időtartam (Kondacs–Kovács 2018) tekintetében a Praat spektogramja által meghatározott szegmentálási határokat vettem figyelembe, míg a hangköz (Bóna 2007) esetében az alaphangmagasság legmagasabb és legalacsonyabb értékének hányadosát vettem alapul beszédszakaszonként. A megnyilatkozások kontextusa kapcsán elmondható, hogy ez egy olyan beszédhelyzet, amelyben a beszélő létrehozza a mondanivalóját. A kontextus kiegészül még a kommunikatív funkciókkal. Mindezek mellett kiegészítem a modellt a nonverbális jelekkel is, így létrehozva egy egységes jelentésmodellt, mely az eredeti elképzeléshez képest további jellemzőkkel bővült.

4. Az értekezésben felhasznált módszertan és az elemzett korpuszok jellemzői

Empirikus kutatást végeztem, hiszen „különböző tapasztalati módszerekkel összegyűjtött adatokból” (Fóris 2008: 49) vontam le egy meglévő elméleti keret felhasználásával következtetéseket. Ez a kutatás induktív is volt, ugyanis nagy mennyiségű adatot gyűjtöttem össze, amelyek alapján általános következtetések vonhatóak le. A primer kutatásom tehát „közvetlen adatelemzésen alapult, és új eredményt hozott létre” (Károly 2002).

Vizsgálatom során a diskurzusjelölőket expert annotációs módszerrel azonosítottam be, és sokszor a multimodális jegyeket is figyelembe vettem. Ehhez mintegy ellenőrzésként társkutató nézte át a kapott eredményeket, majd azokon különféle statisztikai vizsgálatokat végeztem el, végül modellbeli felírás is megvalósult egy-egy jelölő jelentésének feltárásakor.

Az általam kialakított elemzési modellt saját gyűjtésű, félintézményes anyagokból álló, két gyermeknyelvi korpuszomon teszteltem. Ez gyermek és felnőtt nyelvi adatokra épül. Az első korpusz (Kondacs 2017) 148 felvételt tartalmaz, 57 különböző beszélővel. A

korpusz felvételeinek teljes időtartama 14 óra 48 perc. A felvételek átlagos hossza 6 perc. Az adatközlők a szegvári Kurca-parti Óvoda egyetlen kiscsoportjából, két középső és két nagycsoportjából valók. Átlagéletkoruk 5,4 év. A felhasznált módszer: képek és bábmesék segítségével való történetmesélés.

A második korpusz (Kondacs 2018) 167 felvételt tartalmaz, 167 különböző beszélővel. Az összes felvétel teljes időtartama 18 óra 26 perc. A felvételek átlagos hossza 6 perc 58 másodperc. A felvételeket a szegvári Kurca-parti Óvodában, a Mindszenti Károlyi és Móricz Óvodában és a palicsi Kalimero Óvodában rögzítettem. Az óvodások átlagéletkora 5,8 év. Felhasznált módszer a bábmesék segítségével való történetmesélés volt. Azért volt alkalmas ez a módszer a természetes társalgások elicitálására, mert még inkább beszédre készítette a gyerekeket. Utánozták a szereplőket vagy improvizáltak a látottak alapján egy-egy eseményt, tehát nagyobb mennyiségű spontán diskurzust produkáltak. Összesen tehát 315 felvételt rögzítettem, amely 1996 percnyi, azaz több mint 33 órányi anyagot jelent.

5. A doktori kutatás eredményei

A hipotézisek összegzése az elvégzett vizsgálatok alapján:

- (1) Állítottam, hogy minden diskurzusjelölő rendelkezik egy bizonyos alulspecifikált, állandó szemantikai jelentéssel, amely mint közös jelentésem, minden jelölő használatában jelen van, és az NSM modell segítségével felírhatóvá is válik, ahogyan a kontextusokban megjelenő különböző funkciói, vagyis speciális esetei is.

Ezt az állítást a szakirodalomban rögzített állandó jelentések mellett a korpuszokban történt funkcióvizsgálatok is alátámasztották. A leggyakoribb szerepkörök között voltak ugyanis mindhárom jelölő esetében az állandó jelentéseknek tekintettek. A funkciók beazonosításakor minimálpártesztet is alkalmaztam. A *hát* kapcsán a bizonytalanság, a hezitálás, az időnyerés tekinthető állandó szemantikai jelentésnek (Schirm 2011: 195), az *izé* kapcsán a szóhelyettesítő funkció bizonyult annak, míg az *ugye* esetében a magyarázó használati kör tekinthető annak (Abuczki 2015).

Mindhárom esetben az NSM modell készletének segítségével rögzítettem az állandó jelentéseket, megadva a magyar fordítást is:

- A *hát* esetében ez a következő:

I don't know now what I want to say about something/someone. 'Én nem tudom most, hogy mit is akarok mondani erről/róla.'

- Az *izé* jelölő alulspecifikált, állandó jelentése:

I don't know now what I want to say about something/someone, but I want to find it. 'Nem tudom most, hogy mit szeretnék mondani, de meg akarom találni.'

- Az *ugye* állandó jelentése:

I know now what I want to say about something/someone. 'Tudom, hogy mit akarok mondani valamiről/valakiről.'

A kontextusokban megjelenő, a korpuszomban leggyakoribb egyéb szerepkörök a következők voltak:

- A *hát* jelölő esetében:

Hezitáló *hát*:

[Now I want a little time.] 'Most egy kis időt akarok.' – specifikus jelentés

Általános válaszjelölő *hát*:

[I know what someone wants to hear.] 'Tudom, hogy mit akar hallani valaki.' – specifikus jelentés

- Az *izé* elemnél:

Töltelékszói *izé*:

[Now I want a little time to find it.] 'Most időt akarok nyerni arra, hogy megtaláljam a szót.' – specifikus jelentés

Szókereső *izé*:

[I can find it.] 'Meg tudtam találni a szót.' – specifikus – szókereső

[I can't find it.] 'Nem tudtam megtalálni a szót.' – specifikus – szópótló

- Az *ugye* jelölő esetében:

Evidenciajelölő *ugye*:

[I think you know it.] 'Azt gondolom, Te is pontosan tudod.' – specifikus jelentés

Pozitív választ váró és/vagy megnyugtató, megerősítő *ugye*:

[You can think it like me.] 'Te is azt gondolod erről, amit én.' – specifikus jelentés

- (2) Feltételeztem, hogy összefüggés van a jelölők diskurzusokban megjelenő szerepkörei és egyéb (kontextuális, strukturális) jellemzőik között, melyek akár bizonyíthatóan segítenek egy-egy jelölő funkciójának beazonosításakor.

A hezitáló funkciójú *hát* kapcsán a prozódiában az időtartam hossza és az alapfrekvencia-maximum magassága mutatott különbségeket a kitöltött, illetve néma szünetek jellemzője mellett. A fordulóbeli pozíciónál az általános válaszelölő *hát* mindig fordulókstruktúrák egység elején fordult elő a korpuszokban, ezzel szemben a hezitáló legtöbbször az elején, míg néhány esetben a belsejében is jellemző volt. Az általános válaszelölő szerepkörnél a kontextusra jellemző, hogy főleg kérdés-válasz párbeszédekben jelenik meg válaszáadás elején, míg a hezitáló a rövidebb leírásokban is megfigyelhető például a mese tartalmának bemutatásakor. A prozódiai jegyek alapján készített statisztikai vizsgálat alapján megfigyelhető, hogy a *hát* időtartama az, amelyik minden változó tekintetében szignifikáns eltérést mutat. A *hátot* tartalmazó forduló esetében a nominális változók tekintetében a belföldi, a nagycsoportos és középsős korosztálynál, illetve a lányoknál figyelhető meg szignifikáns különbség a hezitáló és az általános válaszelölő szerepkörű *hátok* között. A belföldi óvodások és a nagycsoportos korosztály esetében a *hát* használataiban szignifikáns különbség volt még a *hátot* tartalmazó forduló és a *hát* alapfrekvencia-maximumában. A lányok esetében a a *hátot* tartalmazó forduló és a *hát* alapfrekvencia-maximumában, illetve a *hátot* tartalmazó forduló alapfrekvencia-minimumában is szignifikáns eltérés mutatkozott a két funkció között.

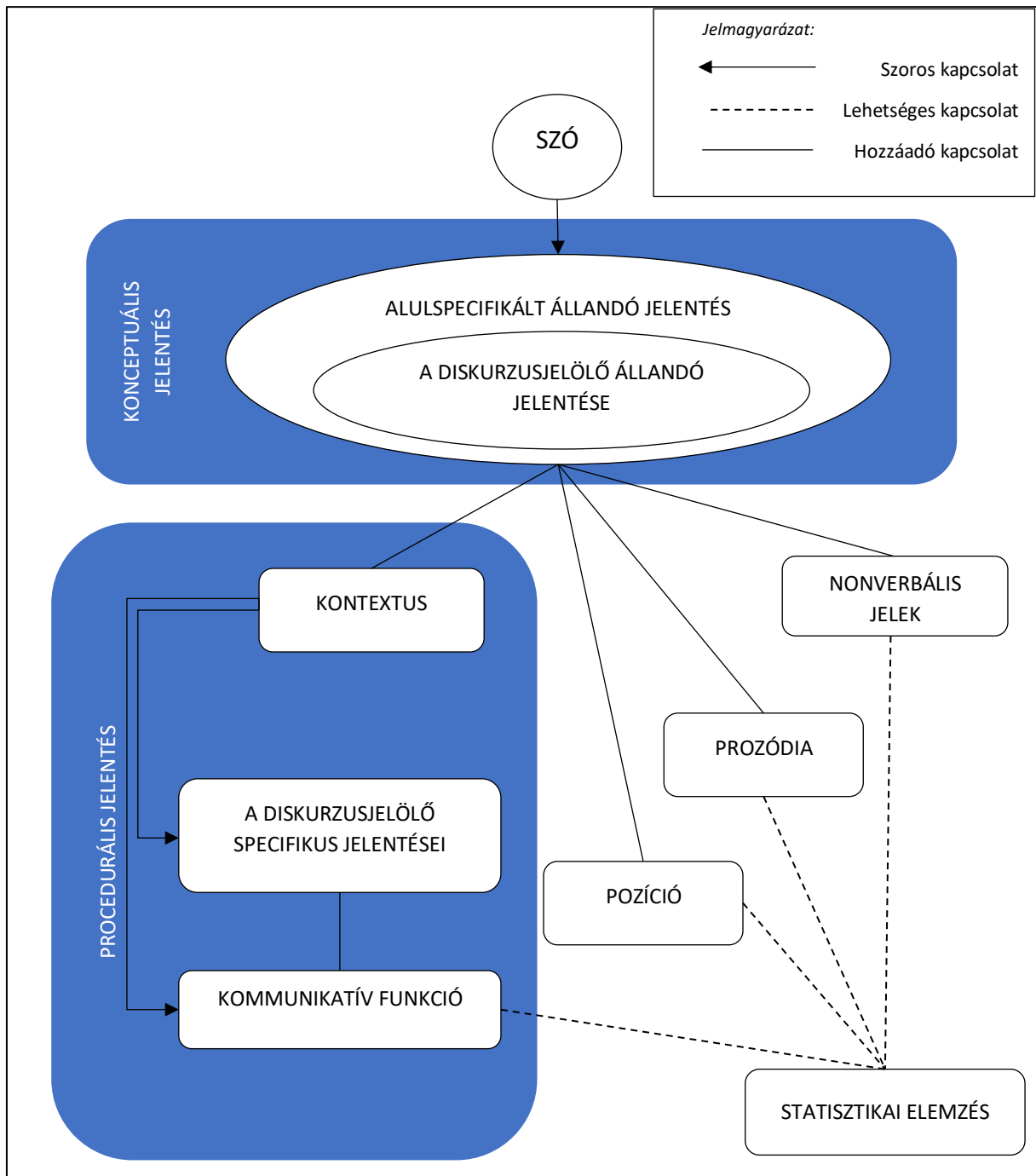
Az *izé* kapcsán elmondható, hogy a prozódia tekintetében a töltelékszói *izé* hosszabb időtartamú, alacsonyabb alapfrekvenciával, de magasabb alapfrekvencia-maximummal és szűkebb hangközzel rendelkezik, mint a szóhelyettesítő *izé*. A szünetek mindkét funkció vizsgálatakor a jelölő előtt és után is megfigyelhetőek a fordulókstruktúrák egységben. A pozíció kapcsán észrevehető, hogy a töltelékszói *izé* fordulókstruktúrák egység belsejében vagy elején diskurzusjelölő-kollokációval (*mm*, *öö*) jelenik meg, míg a szóhelyettesítői csak a konstrukciók egység belsejében. A kontextus szempontja alapján mindkét funkció kérdés-válasz szekvenciapár kapcsán jellemzően a válaszáadásakor jelenik meg. Erre a két funkcióra statisztikai elemzés nem készült, szórás- és átlagérték-számítás valósult meg.

Az *ugye* prozódiaja kapcsán az evidenciajelölő *ugyére* jellemző, hogy az időtartama rövidebb, az alapfrekvencia és alapfrekvencia-maximuma alacsonyabb és a hangköz

szűkebb értéket mutat, mint a kérdésben szereplő megerősítést váró funkció esetében. A kontextus vonatkozásában az evidencialitást jelölő mindig állításokban, míg a megerősítést váró szerepkörű mindig csak kérdésekben fordult elő. A fordulókonstruktív egységben betöltött helyzetük kapcsán elmondható, hogy az evidencialitást jelölő mindig a belső pozícióban, míg a kérdő jellemzően a végén jelenik meg. A testbeszéd jellemző érdekessége, hogy a kérdő használat után a kisgyermek gyakran bólintanak a válaszadáskor, nem adva ki verbális választ, vagy pont azt kiegészítve erősítik meg pozitív álláspontjukat ezzel a testbeszédjeggyel. A prozódiai jellemzők közül az időtartam, az alaphangfrekvencia-maximuma és a hangköz volt az, amely szignifikáns különbséget mutatott a két funkció összevetése során.

A vizsgálat során elvégzett számítógépes nyelvészeti kutatás tanítási kísérlete rávilágít arra, hogy van olyan számszerűsített jellemző, mely elősegíti, hogy egy-egy funkció beazonosításra kerüljön egy gép számára is. A prozódiai értékek megadásával lefuttatott tesztek igen magas arányban bizonyítják tehát, hogy egy-egy funkció beazonosítható egy gépi tanítóprogram számára is.

- (3) Feltételeztem továbbá azt is, hogy a kibővített NSM modell segítségével létre tudok hozni egy olyan jelentésmodellt, mely alkalmazható a jelölők multifunkcionalitásának és kontextusfüggőségének kezelésére. Ez a modell az 1. ábrán látható.

1. ábra. Egy diskurzusjelölő jelentésének felírása a kibővített NSM jelentésmodellben.

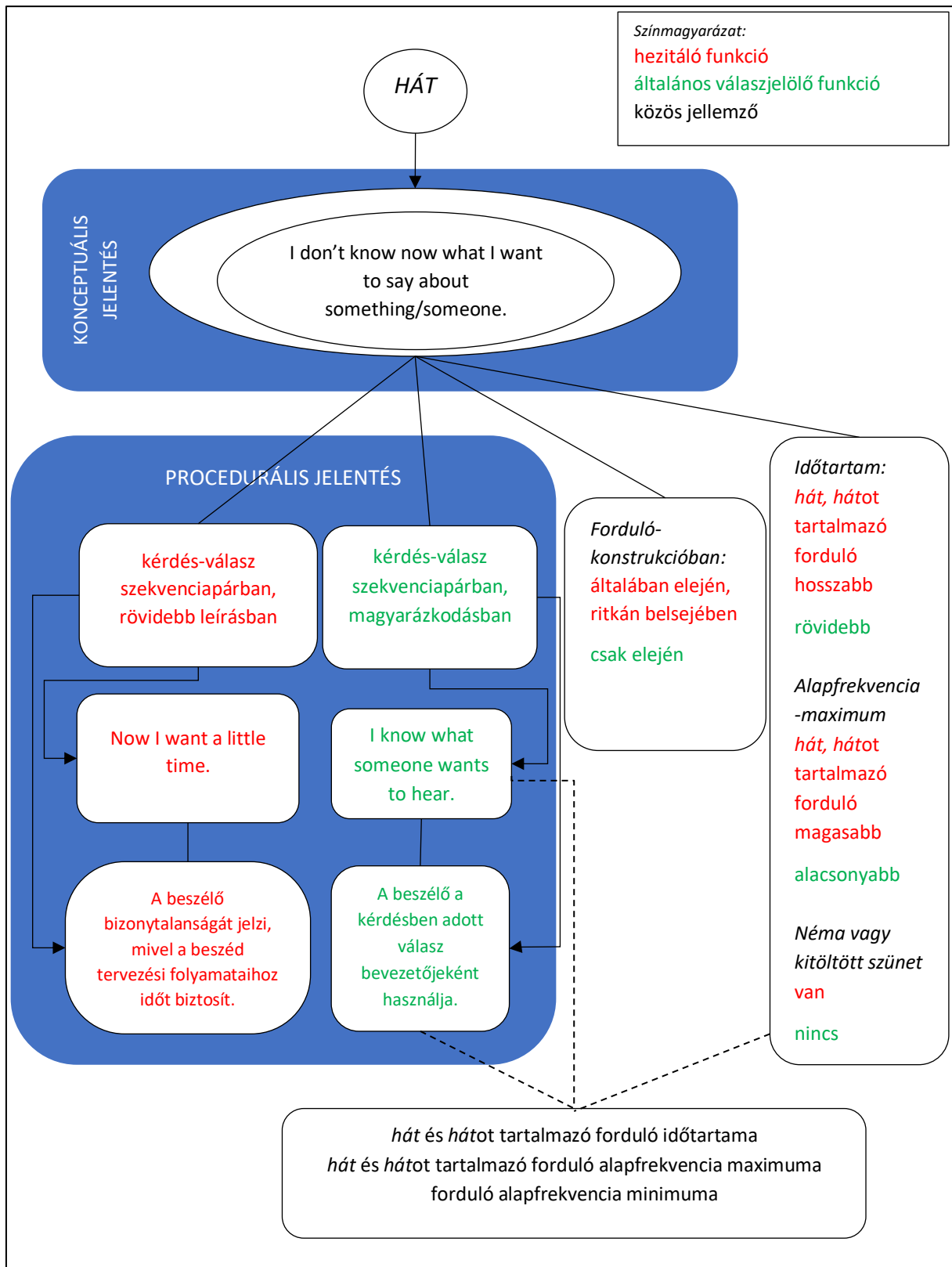
Az NSM modell alapvető elgondolása az állandó szemantikai jelentésnek szemantikai primitívumok és/vagy szemantikai molekulák segítségével való felírása. Ez a felírás egy diskurzusjelölő esetében az ábra diskurzusjelölő állandó jelentése pontja alatt teljesül. Ehhez kapcsolódnak további hozzáadott elemek, mint a kontextus, a pozíció, a prozódia és a nonverbális jelek. Ezeket a pontokat feltölthetjük olyan információkkal, amelyek egy-egy jelölőre jellemzőek. A kontextus esetében konkrét szituációkat tudunk

leírni, pl. magyarázkodáshoz kapcsolódik-e a jelölő megjelenése. A kontextushoz kapcsolódik a jelölők kommunikatív funkciója is, melyeket a diskurzusjelölő specifikus jelentéseivel, vagyis az adott kontextusban megjelenő szerepkörével kapcsolhatunk össze. A pozíciónál forduló vagy fordulókonstrukciós egységen belüli helyzetét adhatjuk meg: elején, belsejében vagy végén értékekkel. A prozódia vizsgálatok olyan jellemzőket vehetünk alapul, mint az alaphangfrekvencia, az időtartam, a hangköz vagy akár a jelölő környezetében lévő szünetek megléte vagy hiánya. A nonverbális jelek esetében, ha a korpuszunk multimodális, akkor megfigyelhetjük a jelölőkhöz kapcsolódó nyelven kívüli jeleket, pl. fejkavarás, bólintás. Ha számszerűsített, kellő mennyiségű adattal rendelkezünk, akkor összehasonlító statisztikai vizsgálatokat tudunk végezni a jelölők tulajdonságaihoz kapcsolódóan. Az én kutatásomban a prozódia biztosított elég adatot egy ilyen típusú elemzéshez. A modellben felírt tulajdonságok együttesen alkotják meg a formális sémát, amellyel felírhatóvá válik egy diskurzusjelölő komplex jellemzése.

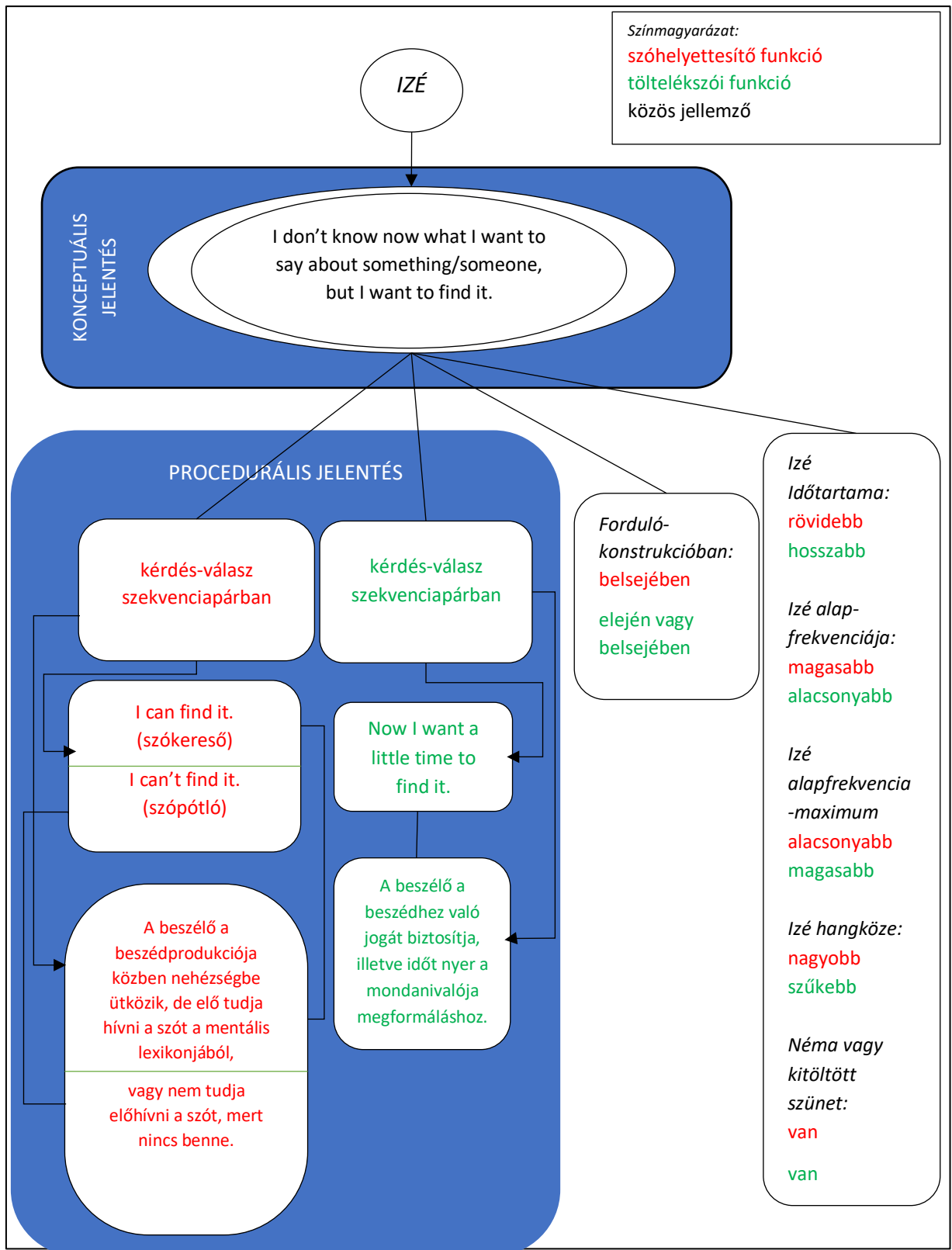
A jelmagyarázat tartalmaz bizonyos viszonyokat. Ezek a szoros, a lehetséges és a hozzáadó kapcsolat. A szoros kapcsolat alatt azt értem, amikor az ábra elemei egymással szorosan összefüggenek, egymás nélkül nem léteznek, pl. a kontextusban jelennek meg a diskurzusjelölő specifikus jelentései, illetve a hozzájuk kapcsolódó funkciók. A lehetséges kapcsolat esetében nem feltétlenül jön létre a viszony az elemek között. A statisztikai elemzés a disszertációmban csak a számszerűsített adatokkal rendelkező jellemzőknél volt elvégezhető, a többi esetében is megvalósulhat, ha kellő mennyiségű adat áll rendelkezésre. A hozzáadó kapcsolat pedig egy additív viszonyt jelöl, hiszen a jelentésekhez az egyéb jellemzők hozzáadódnak ebben az elméleti keretben.

Kiemelném még a jelentésmodellből a konceptuális és procedurális jelentéseket. A disszertációm elméleti megközelítésében a fogalmakat már tisztáztam, viszont azt érdemes kiemelni, hogy konceptuális jelentésű elemekből épít fel a modell egy procedurális jelentésű elemet, hiszen az állandó jelentés megadásakor fogalmi jelentéssel rendelkező elemeket használunk fel arra, hogy megadjuk a kontextusban létrejövő procedurális jelentésű diskurzusjelölő értelmét.

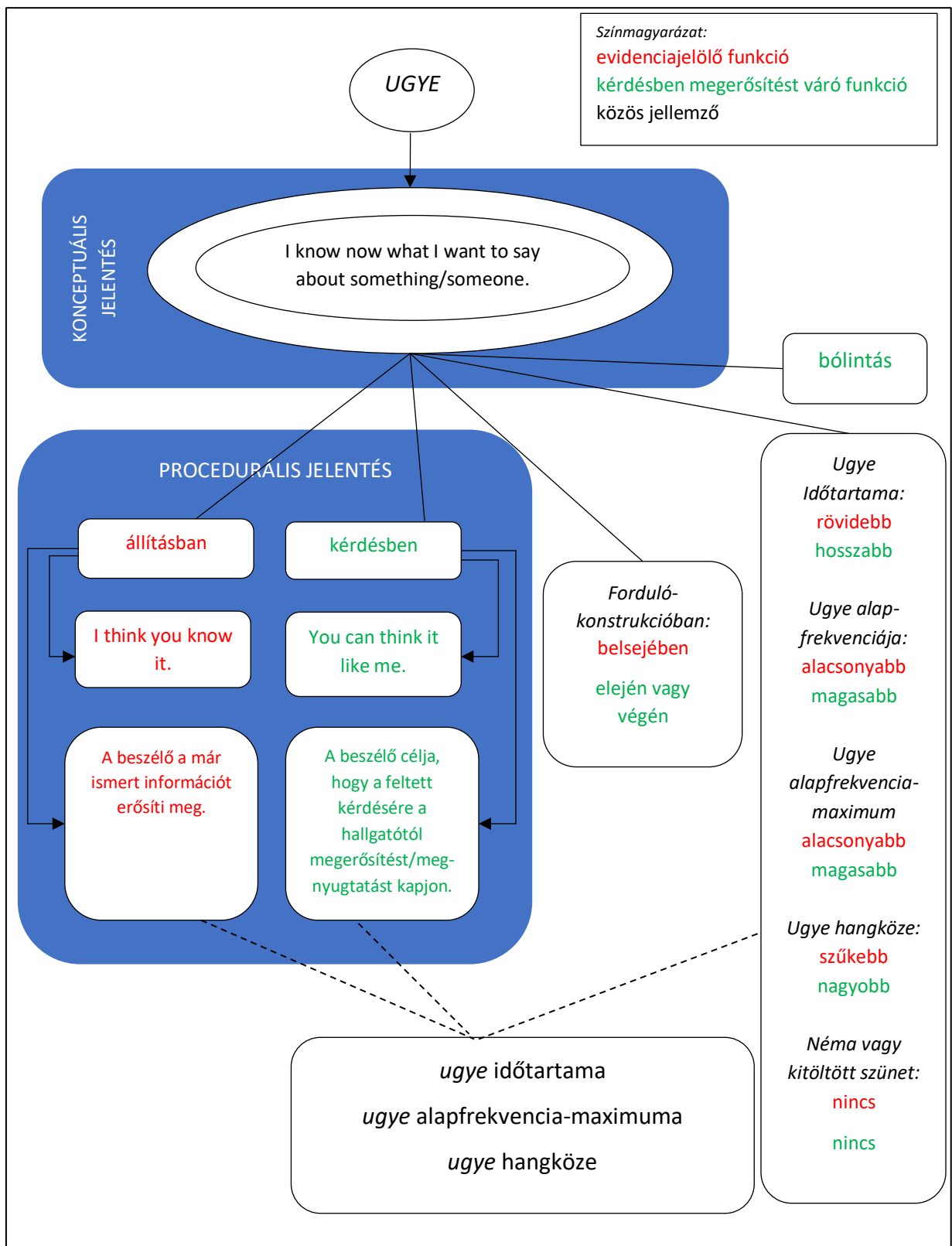
A 2., 3. és 4. ábrák a dolgozatban vizsgált három jelölőnek, a *hát*nak, az *izé*nek és az *ugyé*nek jelentéseit mutatják be a kibővített NSM modell felhasználásával megalkotott jelentésmodellben.

2. ábra. A *hát* jelölő jelentésének jelentésmodellben való felírása a kibővített NSM modell felhasználásával.

3. ábra. Az *izé* jelölő jelentésének jelentésmodellben való felírása a kibővített NSM modell felhasználásával.

4. ábra. Az *ugye* jelölő jelentésének jelentésmodellben történő felírása a kibővített NSM modell felhasználásával.

A tézisekhez felhasznált szakirodalom

- Abuczki Ágnes 2015: *A core/periphery approach to the functional spectrum of discourse markers in multimodal context –A corpus-based analysis of mondjuk (~'say'), ugye (~'is that so?') and amúgy (~'otherwise')*, doktori disszertáció, Debreceni Egyetem, Elérhető:
https://dea.lib.unideb.hu/dea/bitstream/handle/2437/210101/disszertacio_abuczki_agnes_t.pdf?sequence=13&isAllowed=y (utolsó letöltés: 2023.07.21.)
- Bar-Hillel, Yehoshua 1954: Indexical expressions, *Mind* **63**, 359–76.
- Bibok Károly 2017: *Szójelentéstan: A lexikai szemantikától a lexikai pragmatika felé*, Loisir Kiadó, Budapest
- Bóna Judit 2007: Az artikulációs tempó gyorsulásának hatása a beszéddallamra, *Nyelvtudomány* **3–4.**, **5–13.**, Elérhető:
https://acta.bibl.u-szeged.hu/1179/1/nyelvtudomany_44_45_005-013.pdf (utolsó letöltés: 2023.07.21.)
- Bóna Judit – Imre Angéla – Markó Alexandra – Váradi Viola – Gósy Mária 2014: GABI – Gyermeeknyelvi beszédAdatBázis és Információtár, *Beszédkutatás* **2014**, 246–51.
- Fabulya Márta 2007: *Izé, hogyhívják, hogymondjam*, Javítást kezdeményező lexikális kitöltőelemek, *Magyar Nyelvőr* **131/3**, 324–42.
- Fischer, Kerstin 2000: Discourse particles, turn-taking, and the semantics-pragmatics interface, *Revue de Sémantique et Pragmatique* **8**, 111–37., Elérhető: <https://nats-www.informatik.uni-hamburg.de/~fischer/rspfischer.pdf> (utolsó letöltés: 2023.07.21.)
- Fischer, Kerstin 2006: Frames, Constructions and Morphemic Meanings: The Functional Polysemy of Discourse Particles, In: Kerstin, Fischer (szerk.) *Approaches to discourse particle* **1.**, Boston–London, Elsevier, Amsterdam, 427–48.
- Fóris Ágota 2008: *Kutatásról nyelvészeknek*, Nemzeti Kiadó, Budapest, Elérhető:
https://mek.oszk.hu/18000/18088/18088.pdf?fbclid=IwAR26k38avahCK74JKwoKO3Vg_gWRVJyqX1waem3L3IDUpS0-nyVqS8u3AUI (utolsó letöltés: 2023.07.21.)
- Furkó Bálint Péter 2011: Diskurzusjelölők és szövegösszefüggés: a kohézió vagy a koherencia eszközei? Az implikáció mint a szövegösszefüggés eszköze, In: Dobi Edit (szerk.) *A szövegösszefüggés elméleti és gyakorlati megközelítési módjai: poliglott terminológiai és fogalmi áttekintés: Petőfi S. János 80. születésnapjára*, Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, **37–55.**, Elérhető:
<https://mek.oszk.hu/09500/09572/09572.pdf> (utolsó letöltés: 2023.07.21.)

- Gazdar, Gerald 1979: *Pragmatics: Implicature, Presupposition, and Logical Form*, Academic Press, New York
- Goddard, Cliff 2000: Polysemy: A Problem of Definition, In: Ravin, Yael – Leacock, Claudia (szerk.) *Polysemy: Theoretical and computational approaches*, Oxford University Press, Oxford, 129–51.
- Goddard, Cliff – Wierzbicka, Anna 2014: *Semantic fieldwork and lexical universals*, John Benjamins, Amsterdam
- Hansen, Michael 2006: A dynamic polysemy approach to the lexical semantics of discourse markers, In: Fischer, Kerstin (szerk.) *Approaches to Discourse Particles*, Elsevier, Oxford, 21–41.
- Károly Krisztina 2002: Az alkalmazott nyelvészeti kutatások néhány alapvető módszertani kérdéséről, *Alkalmazott Nyelvtudomány* **2 (1)**, 77–88.
- Leech, Geoffrey 1983: *Principles of pragmatics*, Longman, London
- Levelt, Willem J. M. 1989: *Speaking. From intention to articulation*, MIT Press, Cambridge
- Markó Alexandra 2015: *A spontán beszéd prozódiai szerkezete. Időzítés és beszéddallam*, Akadémiai Kiadó, Budapest
- Mátyus Kinga – Orosz György 2014: MONYEK – Morfológiailag egyértelműsített óvodai nyelvi korpusz, *Beszédkutatás* **2014**, 237–45.
- Morris, Charles W. 1938: Foundations of the theory of signs, In: Neurath, Otto (szerk.) *International Encyclopedia of Unified Science*, The University of Chicago Press, Chicago, Elérhető: https://pure.mpg.de/rest/items/item_2364493/component/file_2364492/content (utolsó letöltés: 2023.07.21.)
- Schirm Anita 2011: *A diskurzusjelölők funkciói: a hát, az -e és a vajon elemek története és szinkrón státusa alapján*, doktori disszertáció, Szegedi Tudományegyetem, Elérhető: http://doktori.bibl.uszeged.hu/759/1/schirm_anita_doktori_disszertacio.pdf (utolsó letöltés: 2023.07.21.)
- Veit, Ivar 1977: *Műszaki akusztika*, Műszaki Könyvkiadó, Budapest
- Wierzbicka, Anna 1972: *Semantic primitives*, Athenaum, Frankfurt Am Main
- Wierzbicka, Anna 1976: Particles and linguistic relativity, *International Review of Slavic Linguistics* **1(2/3)**, 327–67., Elérhető: <https://www.sciencedirect.com/sdfe/pdf/download/eid/1-s2.0-0378216686900111/first-page-pdf> (utolsó letöltés: 2023.07.21.)

Wierzbicka, Anna 1988: *The semantics of grammar*, Philadelphia John Benjamins, Amsterdam

Az értekezés témakörében megjelent publikációim, poszterem

Kondacs Flóra 2016: A *hát* diskurzusjelölőről az óvodai diskurzusokban, In: Váradi Tamás (szerk.) *Doktoranduszok tanulmányai az alkalmazott nyelvészet köréből 2016*, MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest, 45–58., Elérhető: <https://docplayer.hu/106302187-A-hat-diskurzusjelolorol-az-ovodasok-diskurzusaiban.html> (utolsó letöltés: 2023.07.21.)

Kondacs Flóra 2017: Az óvodások megnyilatkozásairól az *izé* kapcsán, In: Váradi Tamás (szerk.) *Doktoranduszok tanulmányai az alkalmazott nyelvészet köréből 2017*, MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest, 109–19., Elérhető: http://www.nytud.hu/alknyelvdok17/proceedings/Kondacs_Flora.pdf (utolsó letöltés: 2023.07.21.)

Kondacs Flóra 2018: A *hát* diskurzusjelölő prosódiai jellemzői a gyermeknyelvben, In: Váradi Tamás (szerk.) *Alknyelvdok12, Doktoranduszok tanulmányai az alkalmazott nyelvészet köréből 2018*, MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest, 33–44., Elérhető: http://www.nytud.hu/alknyelvdok18/proceedings/Kondacs_ANyD2018.pdf (utolsó letöltés: 2023.07.21.)

Kondacs Flóra – Kovács Viktória 2018: *On the prosodic characteristics of the discourse markers in child language. The prosodic features of hát Hungarian discourse markers*, poszter, bemutatva: International Child Phonology Conference, 2018. június 20.